

शालेय विद्यार्थ्यांसाठी वृत्तपत्र वाचनाचे महत्व

डॉ. रामानंद बापुराव व्यवहारे,

सहयोगी प्राध्यापक, वृत्तपत्रविद्या आणि
जनसंवाद विभाग, स्वामी रामानंद तीर्थ
मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड संलग्नित
श्री शिवाजी महाविद्यालय, परभणी

प्रस्तावना

वृत्तपत्र हे एक माध्यम आहे. आपण सर्व आता प्रसारमाध्यमांच्या युगात वास्तव्य करीत आहोत. प्रसारमाध्यमे आपल्याला जगातील सर्व प्रकारची माहिती देण्यासाठी तत्पर असतात. वृत्तपत्र हे एक प्रसारमाध्यम असून ते सर्वत्र, सर्वांसाठी सदासर्वकाळ आणि कमीत कमी किंमतीमध्ये उपलब्ध करून दिले जाते. वृत्तपत्र वाचनातूनच सर्वांचा दिवस सुरु होत असतो. कोणत्याही सुशिक्षित व्यक्ति वृत्तपत्र वाचल्याशिवाय राहात नाही. अन्न, वस्त्र, निवारा या मुलभूत गरजेप्रमाणे वृत्तपत्र वाचणे ही देखील एक महत्वाची गरज बनली आहे. वृत्तपत्र वाचल्यामुळे भरपूर फायदे होत असतात. शालेय विद्यार्थी, तरुण, महिला, वृद्ध, नोकरदार, व्यापारी, राजकीय व्यक्ति, डॉक्टर, इंजिनियर, शिक्षक, प्राध्यापक अशा सर्वांसाठी वृत्तपत्र उपयुक्त आणि फायद्याचे असते. त्यामुळे वृत्तपत्र मोठ्या प्रमाणावर प्रकाशित होतात. वितरीत होतात आणि विक्री होतात. अशा प्रकारे वृत्तपत्र हे माध्यम सर्वांसाठी उपयुक्त आणि फायद्याचे असते.

उद्देश

१. भारतीय वृत्तपत्र माध्यमाचा इतिहास आणि विकास थोडक्यात सांगणे.
२. वृत्तपत्र माध्यमाचे प्रमुख उद्दिष्ट्ये आणि कार्ये सांगणे.
३. वृत्तपत्र माध्यमातील विविध प्रमुख संकल्पना, घटक यांचा अर्थ समजावून सांगणे.
४. शालेय विद्यार्थ्यांसाठी वृत्तपत्र वाचनाचे महत्व स्पष्ट करून सांगणे.
५. शालेय विद्यार्थ्यांना वृत्तपत्र वाचनाची सवय लावण्यासाठीच्या उपाययोजना सूचविणे.
६. शालेय विद्यार्थ्यांना वृत्तपत्रातील कोणता मजकूर वाचावयाचा आणि का वाचावयाचा हे स्पष्ट करून सांगणे.
७. शालेय विद्यार्थ्यांनी वृत्तपत्रातील मजकूर वाचल्यानंतरचे फायदे स्पष्ट करून सांगणे.

संशोधन पध्दती

प्रस्तुत शोधनिबंधाचा विषय 'शालेय विद्यार्थ्यांसाठी वृत्तपत्र वाचनाचे महत्व' असा असून यानिमित्ताने शालेय

विद्यार्थ्यांना वृत्तपत्र माध्यमातील एक वाचक म्हणून माहित असाव्यात अशा काही प्रमुख संकल्पना सांगण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. या संकल्पनांचा संक्षिप्त स्वरूपात सर्वसाधारण वृत्तपत्रविद्या व जनसंवाद शास्त्रातील अर्थ सांगितलेला आहे. वृत्तपत्र माध्यम जबाबदार आहे. त्याची काही निश्चित अशी उद्दिष्ट्ये आणि कार्ये आहेत. ते स्पष्ट करून सांगितलेली आहेत. भारतातील वृत्तपत्र माध्यमाला फार मोठा इतिहास आहे. या इतिहासाला स्वातंत्र्यलढ्याची किनार आहे. भारताला स्वातंत्र्य मिळवून देण्यात, त्यासाठी लोकांचे जनमत तयार करण्यात वृत्तपत्र माध्यमाचा फार मोलाचा वाटा आहे. स्वातंत्र्यानंतर भारतात वृत्तपत्र माध्यमाचा मोठा विकास झाला. त्याचा थोडक्यात आढावा मांडलेला आहे.

शालेय विद्यार्थ्यांनी वृत्तपत्र का वाचली पाहिजेत. त्याचे काय महत्व आहे. वृत्तपत्र नियमितपणे वाचल्यानंतर कोणते फायदे होतात. वृत्तपत्र वाचनाची सवय चांगली असून ती कशी लावून घ्यावी हे सांगून काही उपाययोजना मांडण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. वृत्तपत्र माध्यमात विविध प्रकारचा मजकूर असतो. विविध प्रकारच्या वाचकांना समोर ठेवून त्यांच्यासाठी तो दिलेला असतो. काही मजकूर सर्वांसाठी असतो. आपल्या विकासासाठी शालेय विद्यार्थ्यांनी कोणता मजकूर वाचला पाहिजे हे स्पष्ट करून सांगितले आहे. सर्वात महत्वाचे म्हणजे वृत्तपत्र माध्यम हे मनोरंजनसुध्दा करीत असते. परंतु शालेय विद्यार्थ्यांनी मनोरंजनासाठी (निव्वळ) वृत्तपत्र माध्यमांचे वाचन करणे अपेक्षित नाही.

विशिष्ट वृत्तपत्रातील नेमका मजकूर वाचल्याने काय फायदे होतात हे माहित असणे आवश्यक असते. विशेषतः शालेय विद्यार्थ्यांना ते स्पष्ट करून सांगण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. त्यासाठी संबंधित माहिती, विचार, दृष्टिकोन, भावना इत्यादी, बाबींची माहितीपर मांडणी केलेल्या विविध तज्ञांच्या लिहिलेल्या ग्रंथांचा, सांगितलेल्या माहितीचा, साहित्याचा, वचनाचा आधार घेतलेला आहे. लेखकांने स्वतःची मते, अनुभव, निरीक्षण, दृष्टिकोन या आधारे शोधनिबंधाची मांडणी केली आहे.

वृत्तपत्र माध्यम

भारतात आणि जगात विविध प्रकारची प्रसारमाध्यमे कार्यरत आहेत. त्यासाठी उपग्रहाची मदत घेतली जाते. नभोवाणी

केंद्र, दुरचित्रवाणी वाहिन्या, विविध वृत्तपत्रे, नवमाध्यमे ज्यामध्ये इंटरनेट, सोशल मिडीया, ऑनलाईन वृत्तपत्रे आदींचा समावेश होतो. यापैकी एक वृत्तपत्र माध्यम आहे. यामध्ये सर्व प्रकाशित, मुद्रित (print) वृत्तपत्रांचा समावेश होतो. वृत्तपत्र माध्यम म्हणजे सर्व वृत्तपत्रे. सर्व प्रकाशित वृत्तपत्रांचे मिळून वृत्तपत्र माध्यम, प्रसारमाध्यम तयार होते.

वृत्तपत्र म्हणजे काय?

ज्यामध्ये वृत्त म्हणजे बातमी आहे ते वृत्तपत्र. याचा अर्थ अनेक बातम्या ज्या पत्रात असतात त्याला वृत्तपत्र म्हणतात. वृत्तपत्र हे अखंडितपणे दररोज प्रकाशित मुद्रित आणि वितरीत केले जात असते. वृत्तपत्राला वर्तमानपत्र असेही म्हटले जाते. "भारतातील बहुसंख्य वर्तमानपत्र सकाळीच प्रकाशित होतात. मुंबई, दिल्ली येथे संध्याकाळची वर्तमानपत्र आहेत, पण सर्वसाधारणपणे भारत हा सकाळच्या वर्तमानपत्रांचा देश आहे. असे म्हणता येईल. त्यामळे ही वर्तमानपत्रं छापली जातात भररात्री" ?

वृत्तपत्र माध्यमाचा इतिहास आणि विकास

"ज्युलियस सिझरच्या अधिपत्याखालील रोमण साम्राज्यात आजच्या वर्तमानपत्राचा जन्म झाला. सीझर रोज हस्तलिखित घोषणा काढायचा. त्यांना म्हणत -अॅक्टा दिडरना म्हणजे रोजच्या घटना. युरोपमध्ये पंधराव्या शतकात छापखाने वापरात आले. मात्र त्याच्या ब-याच आधी चीनमध्ये छपाईचं तंत्र अवगत झालं होतं. यामुळे छापलेला शब्द हे दळणवळणाचं, संवादाचं फार महत्वाचं साधन बनलं. बातमीपत्रं जलद गतीनं आणि सहजपणे छापली जाऊ लागली. यानंतर त्यांचं वर्तमानपत्रात रुपांतर स्वाभाविकपणे झालं." ?^२ भारतात इंग्रजांनी पहिलं वृत्तपत्र सुरु केलं २९ जानेवारी १७८० मध्ये जेम्स ऑगस्टस हिक्की या इंग्रज अधिका-याने 'हिक्कीज गॅझेट' हे वृत्तपत्र सुरु केलं ते भारतातील पाहिले वृत्तपत्र समजले जाते.

वृत्तपत्र समूह

भारतातील पहिले मराठी वृत्तपत्र आचार्य बाळशास्त्री जांभेकर यांनी ६ जानेवारी १८३२ रोजी सुरु केलं. ६ जानेवारी हा दिवस पत्रकार किंवा दर्पण दिन म्हणून साजरा केला जातो. पहिलं भारतीय वर्तमानपत्र गंगाधर भट्टाचार्य यांनी इ.स. १८१६ मध्ये सुरु केलं. राजा राममोहन रॉय, सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी, दादाभाई नौरोजी, मोहनदास करमचंद गांधी, लोकमान्य टिळक, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, स्वातंत्र्यवीर सावरकर, स्वामी विवेकानंद यांनी वेगवेगळी वृत्तपत्रे प्रकाशित केली त्यामध्ये रास्त गोफतार, यंग इंडिया, नवजीवन, केसरी, मूकनायक, प्रबुध्द भारत आदि वृत्तपत्रांचा समावेश आहे. स्वातंत्र्यानंतर भारतात द हिंदू, अमृतबाजार पत्रिका, नॅशनल हेरॉल्ड, बॉम्बे क्रॉनिकल, द

पायोनियर, द टाइम्स ऑफ इंडिया, इंडियन एक्सप्रेस अशी राष्ट्रीय पातळीवर वृत्तपत्र समूह तयार झाली.

महाराष्ट्रातील प्रमुख वृत्तपत्रे

महाराष्ट्रात लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाइम्स, सकाळ, केसरी, लोकमत, पुढारी, पुण्य नगरी, नवाकाळ, प्रभात, दिव्य मराठी, देशोन्नती, संचार, गांवकरी अशी काही प्रमुख मराठी वृत्तपत्रे प्रकाशित होतात. हिंदी आणि इंग्रजी भाषेतून टाइम्स ऑफ इंडिया, इंडियन एक्सप्रेस, टीव्यून, लोकमत टाइम्स, नवभारत टाइम्स, जनसत्ता, भास्कर आदि वृत्तपत्रे प्रकाशित होतात. आज भारतात विविध राज्यांमधून वेगवेगळ्या भाषेतून मोठी माध्यम आणि लहान अशी हजारोहून अधिक वृत्तपत्रे दररोज प्रकाशित होतात. भारतातील वृत्तपत्र माध्यमाचा पसारा खुब मोठा आहे.

वृत्तपत्र माध्यमाचे उद्दिष्ट्ये आणि कार्य

जगातील, भारतातील राज्यातील, प्रदेशातील, विभागीय, जिल्हातील, तालुक्यातील शहर आणि गावातील माहिती देण्याचे महत्वाचे कार्य वृत्तपत्र माध्यम करते. बातमी, वृत्तलेखाच्या माध्यमातून आपल्याला वृत्तपत्र माध्यम सतत दररोज नवनवीन माहिती देत असते. मागील चोवीस तासात सर्वत्र काय काय घटना घडलेल्या आहेत. त्याबद्दल नागरिकांना माहिती देण्याचे कार्य वृत्तपत्रे करीत असतात. त्यामुळे आपण दररोज वृत्तपत्राची वाट पाहत असतो. माहिती जाणून घेण्याची उत्सुकता संवर्नाच असते. या उत्सुकतेपोटी वृत्तपत्रे वाचले जाते.

वृत्तपत्र माध्यम लोकांचे शिक्षण करीत असतात. शाळा, महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांना शिक्षणासाठी अभ्यासक्रम असतो. तसा त्यापेक्षा फार मोठा अभ्यासक्रम घेऊन वृत्तपत्र माध्यम लोकशिक्षणाचे कार्य करते. घडलेल्या घटनेवर, माहितीवर सातत्याने भाष्य करण्याचे कार्य वृत्तपत्र माध्यम करते. त्यामुळे नागरिकांना माहिती अधिकाधिक मीळत राहाते. सत्य परिस्थिती लोकांच्या समोर येते. महत्वाच्या विषयांवर दोन्ही बाजूंनी चर्चा घडवून आणण्याचे कार्य वृत्तपत्र माध्यम सातत्याने करीत असते. त्यासाठी संबंधित विषयांबद्दल बाजूच्या व विरोधी गटाकडील लोकांकडून माहिती घेतली जाते. वृत्तपत्रातून सांगितली जाते. त्यामुळे नागरिकांना सत्य काय ? याचा निर्णय घेता येतो. याला विचार स्वातंत्र्य असेही म्हणतात.

सत्याचा शेवटपर्यंत पीच्छा पुरविणे. सत्य शोधणे व ते लोकांसमोर मांडणे हे वृत्तपत्र माध्यमाचे महत्वाचे कार्य आहे. यातून शोध पत्रकारिता उदयाला आली. राफेल प्रकरणावर उलटसुलट चर्चा सुरु आहे. त्यावर विविध अंगानी भाष्य केले जात आहे. परंतु अंतिम सत्य अजून बाकी आहे. ते वृत्तपत्र माध्यमांचे कार्य आहे. द हिंदू सारख्या वृत्तपत्राच्या पत्रकाराने राफेल मधील एक सत्य शोधण्याचा प्रयत्न केला परंतु तो अर्धवट म्हणावा लागेल. वृत्तपत्र माध्यम संपूर्ण सत्याचा शोध घेऊन ते

लोकांसमोर ठेवत असते. वृत्तपत्र माध्यम जनतेचे, वाचकांचे मनोरंजनदेखिल करीत असते. चित्रपटातील गॉसीप, मनोरंजक कथा, शब्दकोडे इत्यादी मजकूर मनोरंजनासाठी असतो. नवीन चित्रपट रिलीज होण्यापूर्वी त्याची स्टोरी वाचकांसमोर वृत्तपत्रे ठेवतात. चित्रपट, लेख, स्तंभलेख इत्यादी घटकांवरील मजकूर अनेकवेळेला मनोरंजनात्मक असतो तो वाचकांचे मनोरंजन करण्यासाठीच. कालानुरूप वृत्तपत्र माध्यमाच्या कार्यामध्ये वाढ होत आहे. हे आपण लक्षात घेतले पाहिजे.

वृत्तपत्र माध्यमातील विविध संकल्पना/घटक

वृत्तपत्र माध्यमात बातमी, वृत्तलेख, आग्रलेख, लेख, मुलाखत, स्तंभलेख, स्फुटलेख, वार्तापत्र, वाचकांचे पत्र, शब्दकोडे, व्यंगचित्र, छायाचित्र, रेखाचित्र, रेखाटने, जाहिराती, प्रामुख्याने असतात. या सर्वांचे मिळून दररोज वृत्तपत्र प्रकाशित होते. विशेष म्हणजे हे सर्व दररोज नव्याने असते. त्यासाठी पत्रकारांना खुप कष्ट घ्यावे लागतात, धावपळ करावी लागते.

“इंग्रजी शब्दकोशात बातमी शब्दाचा अर्थ विशद करताना म्हटले आहे की, ती एक घटना असते. जे यापूर्वी ऐकण्यात नव्हते असे काही. वृत्तपत्राच्या वाचकांच्या दृष्टीने योग्य असा मजकूर.”^३ “वाचकाला माहिती देणारे, लोकशिक्षण करणारे, दीनदुबळ्यांचा कैवार घेणारे, अन्यायाला वाचा फोडणारे, जिज्ञासा, चौकसपणा-उत्कंठा यांना खाद्य पुरवणारे सर्व काही बातमी होऊ शकते. विषयाच्या गांभीर्यानुसार, महत्वानुसार आणि स्थल-काल-संस्कृतीच्या संदर्भानुसार बातमीचे महत्व कमी जास्त होत असते.”^४ याचा अर्थ वृत्तपत्रातील बातम्या निरनिराळ्या विषयांवर, वाचकांसाठी महत्त्वाच्या असतात. त्या स्थल, काल, वृत्तपत्र, पत्रकारपरत्वे बदलत असतात.

बातमीचे अधिक विश्लेषण म्हणजे वृत्तलेख. बातमी घटना जशी घडली तशीच लिहावी लागते. वृत्तलेखात पत्रकार मते मांडू शकतात. बातमी पवित्र असते. वृत्तलेखात विचार मांडता येतात. आज बातमीहून अधिक वृत्तलेखाला महत्त्व आहे. वाचकांना फक्त घटनेची बातमी नको आहे. तर का घडली, कारणे, विश्लेषणात्मक माहिती अपेक्षित आहे. एखाद्या विशिष्ट ठिकाणी नेहमी अपघात होत असतील तर त्या घटनेची बातमी नेहमी देऊन उपयोग नाही, तर ती घटना त्या विशिष्ट ठिकाणीच का घडते ? याचा शोध घेऊन त्यावर आधारित वृत्तलेख लिहावा लागतो. त्यामुळे अपघाताच्या घटना थांबू शकतील. थोडक्यात वृत्तलेख म्हणजे वृत्तवर आधारित लेख. सविस्तर माहिती त्यामध्ये असते.

अग्रलेख हा वृत्तपत्रातील आणखी एक महत्त्वाचा घटक. पूर्वी वृत्तपत्रे अग्रलेखावरून वाचली जायची. लोकमान्य टिळक, आगरकर, आंबेडकर, गांधी यांनी लिहिलेले अग्रलेख आजही महत्त्वाचे वाटतात. “लोकशाहीत वृत्तपत्रात अग्रलेखाचे जी.के. पुरी

यांनी जर्नलिझम या आपल्या ग्रंथांत The Best Newspaper is that which has the best editorial या शब्दांत वृत्तपत्र आणि त्यातील अग्रलेख यांच्यातील परस्पर संबंधाबाबत आपला अभिप्राय व्यक्त केला आहे.”^५ याचा अर्थ वृत्तपत्रात अग्रलेख मानाचा आणि महत्त्वाचा असतो. त्याशिवाय वृत्तपत्र परिपूर्ण नाही.

“मत आणि वस्तुस्थिती या गोष्टी थोडक्यात तर्कशुध्दपणे, रंजकपध्दतीने वाचकांच्या मनावर परिणाम करण्याच्या दृष्टीने ज्यामध्ये व्यक्त केलेल्या असतात त्यास संपादकीय अग्रलेख म्हणायचे.”^६

संपादकीय लेख म्हणजे अग्रलेख. अग्रलेख हा अत्यंत महत्त्वाच्या विषयावर लिहिलेला असतो. अभ्यासाअंती लिहिलेला असतो. त्यामध्ये सत्याची बाजू घेतलेली असते. सामाजिक सुधारणा, राष्ट्रहीत, जनहीत, व्यापक दृष्टिकोन असते.

विविध विषयांवर त्या त्या क्षेत्रातील अभ्यासकांनी लिहिलेले लेख वृत्तपत्र माध्यमात असतात. त्यामुळे आपल्याला त्या विषयातील क्षेत्रातील माहिती मिळते. परभणी शक्ती हे ज्वारीचे नवे वाण कसे उपयुक्त आहे हे त्याचा शोध लावणारे संशोधक जेव्हा लेख लिहून त्याद्वारे सांगतात, तेव्हा त्या सांगण्याला लेखाला विशेष महत्त्व असते. मुलाखती विविध क्षेत्रातील यशस्वी व्यक्तींच्या प्रकाशित केल्या जातात. वृत्तपत्राचा पत्रकार संबंधित व्यक्तीची वेळ घेऊन भेटतात. सविस्तर बोलतात. प्रश्न विचारून माहिती घेतात. ती मुलाखतीद्वारे वृत्तपत्रातून आपल्यासमोर मांडतात. एम.पी.एस.सी. परिक्षेत यशस्वी होऊन उपजिल्हाधिकारी पद मिळविलेल्या विद्यार्थ्यांच्या मुलाखतीतून आपल्याला ते यश कसे मिळविता येईल. त्यासाठी काय आणि कोणते प्रयत्न करायला हवेत ते समजते. तशा प्रकारचे यश मिळविता येऊ शकते.

विविध क्षेत्रातील तज्ञ व्यक्ति विशिष्ट वृत्तपत्रासाठी नियमितपणे लिखान करतात. त्याला विशिष्ट नाव दिले जाते. स्तंभलेखन विशिष्ट दिवसांनी नियमितपणे प्रकाशित केले जाते. डॉ. प्रकाश आमटे, कुमार केतकर, भारतकुमार राऊत, अमर हबीब, नीरजा हे प्रसिध्द स्तंभलेखक आहेत. हालक्याफुलक्या विषयांवर उपसंपादक संपादकीय पानावर स्फुटलेख लिहित असतात. अग्रलेखा- नंतरचे विषय स्फुटलेखनासाठी घेतलेले असतात. त्याद्वारे महत्त्वाचा विषयावर माहिती दिली जाते. विशिष्ट ठिकाणचे पत्रकार, वार्ताहर, प्रतिनिधी वार्तापत्र लिहितात. प्रमुख वृत्तपत्रे दिल्लीचे वार्तापत्र आठवड्यातून एकदा लिहितात. वृत्तपत्रे ते प्रकाशित करतात. महाराष्ट्रातील प्रमुख वृत्तपत्रे मुंबईचे (राजधानी) वार्तापत्र लिहितात. निवडणूक वार्तापत्र निवडणूक कालावधीत लिहीली, प्रकाशित केली जातात.

‘वाचकांची पत्रे’ ही सर्व वर्तमानपत्रातील वाचकांसाठीचा महत्वाचा घटक आहे. कोणताहीवाचक नागरिक, विद्यार्थी या घटकाद्वारे आपले विचार, मत, समस्या, प्रश्न, अनुभव (सार्वजनिक आणि इतरांसाठी उपयुक्त) लिहू शकतो. अनेक वृत्तपत्रे, मनोरंजनासाठी जम्बो शब्दकोडे प्रकाशित करतात. व्यंगचित्र हे पहिल्या पानावर प्रकाशित केले जाते. विनोदी पध्दतीने, खुशामुशीतरित्या केलेले भाष्य म्हणजे व्यंगचित्र. याद्वारे व्यंगचित्रकार चुकणा-यांना फटकोर मारीत असतो. ते विद्यार्थी, नागरिक, वाचक हासूनहासून पोट धरून वाचत असतात. छायाचित्राचे वृत्तपत्र माध्यमात विशेष स्थान आहे. छापलेल्या मजकुराला, माहितीला छायाचित्रामुळे सतत्येची झालर लागते. वास्तवता कळून चुकते. आज वृत्तपत्र माध्यमाची स्पर्धा दृष्य माध्यमांशी असल्याने वृत्तपत्रातील प्रत्येक बातमीत आणि इतर घटकामध्ये छायाचित्र प्रकाशित केले जात आहे. जिथे छायाचित्र उपलब्ध होत नाहीत तिथे रेखाचित्र, रेखाटने, आलेख, नकाशे, प्रकाशित केले जातात.

जाहिरात वृत्तपत्र माध्यमाचा आत्मा आहे. जाहिरातीशिवाय वृत्तपत्र माध्यम चालू शकत नाही. वृत्तपत्र माध्यमाचे जाहिरात हे मुख्य उत्पन्नाचे साधन आहे. ज्या वृत्तपत्राला जाहिराती मिळतात तेच वृत्तपत्र चालू राहाते. जाहिराती न मिळाल्यास वृत्तपत्र बंद करावे लागते. वृत्तपत्राच्या उत्पादनासाठी मोठा खर्च असतो कितीही मोठे भांडवल गुंतविले तरी केवळ त्यावर वृत्तपत्र चालू शकत नाही. जाहिराती आवश्यक असतात. त्या मिळाल्यात यासाठी वृत्तपत्राला आपला खप, विक्री वाढवावी लागते. या वाढीव खपाच्या विक्रीचा बळावर जाहिराती मिळविता येतात.

जाहिरातदारांना जाहिरातीचे फायदे मिळाले तरच ते जाहिराती देतात, अन्यथा नाही. एकदा जाहिरात मिळाली म्हणजे जमत नाही. तर ती नियमितपणे मिळविण्यासाठी प्रयत्न करावे लागतात. त्यावर वृत्तपत्र नियमित चालते. “जाहिरातकला जनसंचार माध्यमाद्वारे नियंत्रितपणे, ओळखण्यायोग्य माहिती प्रदान करण्याचे अन् राजी करण्याचे काम करते. -जॉन एस राईट”^७ जाहिरातीच्याद्वारे ग्राहकांना काय, कुठे, केव्हा, कसे आणि किती किंमतीला घ्यावे हे समजते. एवढेच नव्हे तर जाहिराती वस्तुला मागणी निर्माण करून विक्री वाढवितात. नको असलेल्या वस्तुदेखिल घ्यायला आपल्याला भाग पाडतात. जाहिरातीचे तंत्र आहे. कौशल्य आहे. मॉडेलच्या रूपाने जाहिराती आपल्यावर मारा करतात. त्यांचे उद्दिष्ट्ये साध्य करतात. त्यामुळे वृत्तपत्र माध्यमात जाहिराती नियमितपणे प्रकाशित होतात. यावर वृत्तपत्र माध्यम चालते. जाहिरातदारांच्या वस्तुची विक्री वाढते. नफा वाढतो.

शालेय विद्यार्थ्यांसाठी वृत्तपत्र वाचनाचे महत्त्व

शालेय विद्यार्थ्यांनी वृत्तपत्र आवर्जून नियमितपणे वाचले पाहिजे. प्रारंभी वृत्तपत्राची सर्व पाने वाचून काढावित. भरपूर वेळ देऊन बारकाईने वाचन करावे. पहिले पान, दुसरे पान, तीसरे पान, चौथे पान, पाचवे पान, सहावे पान असे एक एक पानावरील मजकूर बातम्या, वृत्तलेख, लेख, आग्रलेख, स्फुटलेख, स्तंभलेख वाचावीत, यामुळे विद्यार्थ्यांची आवड हळूहळू विकसित होईल. विशिष्ट विषयांवर त्याला माहिती मिळेल. माहितीची, विषयाची गोडी निर्माण होईल. तेंडुलकरच्या मुलाखती वाचून अनेक क्रिकेट स्टार तयार होऊ शकतात. अनंत अडचणींवर मात करून आय.ए.एस. झालेल्या विद्यार्थ्यांच्या यशकथेमुळे अनेक विद्यार्थ्यांना आय.ए.एस. होण्याची प्रेरणा मिळू शकते. अनेक अद्भूत, नव्या, ताज्या घटनांची माहिती देणारे वृत्तपत्र हे एकमेव माध्यम आहे. असे समजून विद्यार्थ्यांनी त्याचे निष्ठेने वाचन केले पाहिजे. त्यासाठी वेळ काढला पाहिजे.

वृत्तपत्र वाचण्याची सवय लागावी म्हणून

प्रारंभी फक्त छायाचित्रे पाहावित, त्यानंतर आवडलेला छायाचित्राखालील माहिती म्हणजे कॅप्शन वाचावी. जाहिरातीमधील छायाचित्रे पाहावित. पहिल्या पानावरील मुख्य बातमी (बॅनर न्यूज) पहावी. त्यातील ठळक ठळक मुद्दे वाचावित. हळूहळू बातमी वाचावी. आवडता मजकूर वाचावा. नियमितपणे वाचावा. पहिल्या पानावरील लहान, लहान बातम्या वाचाव्यात. प्रथम फक्त मथळे (हेडींग) वाचावित. त्यावर विचार करावा. क्रिकेटचे अथवा खेळाचे पान वाचावे, संपादकीय पानावरील अग्रलेख वाचावा. लेख, स्फुटलेख वाचावित. वाचकांची पत्रे वाचावीत. शक्य असल्यास एखाद्या विषयावर पत्र लिहून वृत्तपत्राच्या कार्यालयात पाठवावे. यातून हळूहळू वृत्तपत्र वाचण्याची सवय लागेल. आवडी निवडी, अभ्यासाचे विषय, क्षेत्रे तयार होऊ लागतील.

वृत्तपत्रातील काय आणि का वाचावे

जगातली, आपल्या देशातील सर्वात महत्वाची बातमी म्हणजे बॅनर न्यूज. ती पहिल्या पानावर सर्वात मोठी वरच्या बाजूला असते. बॅनर न्यूज म्हणजे मागील चोवीस तासात घडलेली सर्वात महत्वाची घटना. तिची व्याप्ती खूप मोठी असते. ती सर्वाधिक चांगला वाईट परिणाम करणारी असते. बॅनर न्यूज स्थानिकसुद्धा असू शकते. लातूर जिल्ह्यातील किल्लारी येथे झालेली भुकंपाची घटना. अत्यंत महत्वाची बॅनर न्यूज होती. त्यानंतर पहिल्या पानावरील महत्वाच्या बातम्या वाचव्यात. साईड बॅनर न्यूज वाचावी. बॉटम फीचर वाचावे. वृत्तपत्राचे पहिले पान सर्वाधिक महत्वाचे असते म्हणून या पानावरील सर्व बातम्या महत्वाच्या असतात.

पहिल्या पानानंतर थेट संपादकीय किंवा अग्रलेखाच्या पानावर जावे. अग्रलेख दररोज वाचावा विषय कोणताही असो. अग्रलेख वाचल्याने माहिती मिळते. दोन्ही बाजूंची माहिती मिळते. विश्लेषण क्षमता वाढते. शब्दसामर्थ्य वाढते. चर्चात्मक, स्पष्टीकरणात्मक विकासात्मक, विवेचनात्मक लेखन कसे करावे. याबद्दल धडे मिळतात. अग्रलेखाद्वारे टिकात्मक लेखन कसे करतात. त्यामधुनदेखील उपाययोजना कशा सुचविल्या जातात हे लक्षात येते. एखाद्या महत्वाच्या प्रश्नाकडे पाहण्याचे विविध दृष्टिकोन प्राप्त होतात. संपादकीय पानावरील लेख, प्रासंगिक लेख, स्तंभलेख, स्फुटलेख आणि वाचकांची पत्रे जरूर वाचावित. त्यामुळे विविध श्रेतातील विषयांची, समस्यांची माहिती होते. ज्ञान मिळते. त्यामुळे व्यक्तिमत्त्वात प्रगल्भता निर्माण होते. लक्षात ठेवा. संपादकीय पान म्हणजे मोठे आदर्श जागतिक ते स्थानिक पातळीवरील शिक्षक आहे.

आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय पानावरील बातम्या, वृत्तलेख वाचावेत. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय प्रश्न, समस्या, विषय कळतात. नकारात्मक बातम्या, खून, चो-या, दरोडे, अत्याचाराच्या बातम्या वृत्तपत्रे मोठ्या प्रमाणावर प्रकाशित करीत असतात. त्याचा मोठा वाचकवर्ग आहे. त्या बातम्या वाचू नका. त्यामुळे नकारात्मकता येते. विकासात्मक, सकारात्मक, प्रेरणादायी, ज्ञानात्मक माहितीच्या बातम्या, वृत्तलेख, लेख वाचा. मनोरंजनात्मक, गॉसीप बातम्यांच्या नादी लागू नका. जाहिराती फक्त कामाच्या तेवढ्याच वाचा. स्थानिक बातम्यांमध्ये अडकू नका. बातमी वाचतांना स्पष्टपणे सरळ एक धावती नजर टाका. त्यामुळे बातमीमधील माहितीचा कन्टेन्ट लक्षात येईल. वेळ वाया जाणार नाही.

वृत्तपत्र वाचणाचे फायदे

वृत्तपत्र वाचल्याने घटना, बातम्या समजतात. आपल्या आसपास, शहरात तालुक्यात, जिल्ह्यात, विभागात राज्यात, राष्ट्रात आणि जगातील घटना, घडामोडी कळतात. त्याचा आपला, आपल्या समाजाचा, राष्ट्राचा संबंध लावता येतो. चांगले वाईट परिणामाची जाणीव होते. विचारप्रक्रिया घडू लागते. माहिती आणि ज्ञानाच्या जाणीवा प्रगल्भ होतात. माहिती, ज्ञान, मिळते. करिअर ठरविता येते. करिअरच्या यशस्वीतोसाठी वाटचाल करता येते. जगण्यासाठी, सुंदर आयुष्य घडविण्यासाठी विविध प्रकारच्या प्रेरणा मिळतात. प्रोत्साहन मिळते. दैनंदिन ठरविता येते. सुख समाधान, शांतता राखण्यासाठी माहिती ज्ञान मिळत राहाते. विविध नवे नवे विचार मिळतात. ज्या विचारांनी माणूस घडत असतो. आयुष्याला दीशा मिळते.

विद्यार्थ्यांला शिक्षण घेताना अनेक प्रश्न पडतात त्याची उत्तरे वृत्तपत्रातून मिळत असतात. एखाद्या विद्यार्थ्यांची कलेक्टर होण्याची ईच्छा आहे. त्यासाठी काय केले पाहिजे याची त्याला काहीही माहिती नाही. ती माहिती वृत्तपत्र देऊ शकते. शालेय

शिक्षक विद्यार्थ्यांच्या सर्वच प्रश्नांची उत्तरे देऊ शकतीलच अस नाही. वृत्तपत्र माध्यम मात्र निश्चितपणे देऊ शकते. कारण शिक्षकाला मर्यादा आहेत. वृत्तपत्राला नाहीत. विद्यार्थ्यांना अंगभूत गुणांचा विकास करण्यासाठी वृत्तपत्र माध्यम मोलाचे आहे. ही वृत्तपत्र माध्यमाची ताकद विद्यार्थ्यांनी ओळखली पाहिजे. शिक्षकांनी त्यांना सांगितली पाहिजे.

वृत्तपत्र वाचणाने दैनंदिन समस्या सुटतात. त्यावर उपाययोजना सुचविलेल्या असतात. सामाजिक, वैयक्तिक अनेक समस्या आहेत. त्या सोडविण्यासाठी वृत्तपत्र माध्यम मोलाचे आहे. वृत्तपत्र म्हणजे दररोजचा इतिहास त्यातून भविष्य घडविता येते. याची जाणीव आपण ठेवण्याची गरज आहे. वृत्तपत्राची किंमत कमी असते. ते पातळ कागदावर छापले जाते. काही दिवसांनी रद्दी पेपर म्हणून वापरले जाते. म्हणून त्याला कमी लेखू नका. वृत्तपत्रातील मजकूर उभा करण्यासाठी लिहिण्यासाठी, मिळविण्यासाठी पत्रकारांना खूप मेहनत करावी लागत असते.

समारोप

वृत्तपत्र समाजाचा आरसा आहे असे म्हटले जाते. त्यापुढे जाऊन आज विज्ञान-तंत्रज्ञान-माहितीच्या युगात वृत्तपत्र माध्यम मोठी शक्ती आहे. वाचण्याच्या माध्यमातून तिच्या सान्नीध्यात राहिल्यास शालेय विद्यार्थ्यांना आपला सर्वांगीण विकास घडविता येईल. बहुआयामी, बहुविषयांची एक आदर्श शाळा म्हणून वृत्तपत्र माध्यमाकडे पाहावे. येथील अभ्यासक्रम खूप मोठा आहे. आवडीचा तो घ्यावा. आयुष्यात मोठे व्हावे. ज्या क्षेत्रात करिअर कराल त्या क्षेत्रात अतिउत्कृष्ट व्हाल. एक आदर्श नागरिक बनाल. सर्वात मोठे, महत्वाचे अत्यंत कमी किंमतीत सहज उपलब्ध होणारे अनेक वृत्तपत्रे आज आहेत. त्याचा फायदा विद्यार्थ्यांनी घेतला पाहिजे. वृत्तपत्र माध्यमाची ताकद ओळखली पाहिजे. जाणीवपूर्वक वृत्तपत्र दररोज वाचले पाहिजे. वृत्तपत्रातील उत्कृष्ट, आदर्श, प्रेरक विचारप्रवर्तक ते स्वीकारले पाहिजे. त्यातून स्वतःला घडविण्याची मोठी संधी विद्यार्थ्यांना उपलब्ध आहे. तिचा अधिकाधिक फायदा घेतला पाहिजे.

संदर्भ ग्रंथसूची

१. कहाणी वर्तमानपत्राची, चंचल सरकार, अनुवाद दिनकर गांगल, सहावी आवृत्ती, नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया, नवी दिल्ली. पृष्ठ - ३,४
२. कित्ता, पृष्ठ - ४
३. पत्रकारिता मार्गदर्शन, एस. के. कुलकर्णी, तीसरी आवृत्ती, पुण विद्यार्थी गृह प्रकाशन पुणे, पृष्ठ - ७२
४. जनसंवाद सिध्दांत आणि व्यवहार, रमा गोळवलकर-पोटदुखे, श्री मंगेश प्रकाशन, नागपुर, पृष्ठ- ३५६

५. अग्रलेख : एक संवाद माध्यम, डॉ. विनीता परांजपे,
मानसन्मान प्रकाशन, पूणे, पृष्ठ -१२

६. कित्ता, पृष्ठ – १४

७. मुद्रित माध्यम: लेखनतंत्र व कौशल्ये, डॉ. भारत हंडीबाग,
प्रा. राजकुमार यल्लावाड, चिन्मय प्रकाशन, औरंगाबाद,
पृष्ठ-७२

